

Pitavna živina na Angleškem ni velika, pa tudi starji ne kot 5 let, ker Angleži živino le v nar boljših mladih letih vpotrebujejo; ko začne moč življenja rakovo pot iti, jo prodajo spitano mesarju.

Če debeli Anglež živino v hlevu, ji dá na dan 4—6 funtov lanénih ali ogeršičnih prés, 40—60 funtov repe in 14—16 funtov sená in en malo slame skozi 5 do 6 mescov (od novembra do majnika).

Nar bolj so Angležem preše pri sercu, ker pravijo, da se po prešah mast ali loj dela, in je tudi gnoj tečniši.

Kar redivno moč prés vtiče, pravijo Angleži, da 2 funta prés toliko zdasta kot 1 funt bôba.

Meso v Angleških mesnicah je lepo viditi; če se pa po naši navadi kuha, je bolj suho in manj mastno; tudi juha (župa) ne diši tako dobro, kot iz našiga mesa. Zato pečejo Angleži svoje meso v večih kosih in ga pekó le na pol (da je še skoraj kervavo), in ga pridno polivajo z mastjo, da je bolj sočno.

Vzrok, da Angleško meso manj zdá kot naše, se mora v manj tečni piči iskati. Trava je scer na Angleškem lepa in košata, pa megla in obilno germovje in drevje na senožetih brani, da ji sonca in gorkote manjka. Če tedaj živina tako iz bolj vodene trave napravljeno senó, in razun tega vodeno repo in mehke preše vživa, se ni čuditi, da je odebeljena živina bolj napihnjena in da meso ni tako dobro kot je naše.

(Dalje sledi.)

Ogled po svetu.

Cigani in njih jezik.

Od ciganov se veliko govori in tudi od njih jezika; pa dosti jih je, ki si pod ljudmi, ki se cigani imenujejo, nič družiga ne mislijo, kot tatvinsko derhal, in pod ciganskim jezikom nič družiga kot nek poseben tatvinsk jezik.

Ali oboje je napčno. So scer cigani, ki se sedaj po svetu klatijo, tatvinsk rod, in tudi njih jezik je zlo popačen, — ali tak ni nekdaj bil.

Mikavno je tedaj vsacimu, kterimu je za zgodo-vino človečanstva kaj mar, nekoliko zvediti od tega čud-niga ljudstva in njegoviga jezika, ki nam je živa priča, kako se zna sleherni jezik pogubiti in popačiti, ako ga ptujstvo razdera in s ptujimi besedami meša.

Med mnogimi družimi učenimi možmi si je posled-nji čas posebno dr. A. F. Pott pridno prizadeval po cigan-skim jeziku in po njegovi slovnici slediti, in kar je o tem zasledil, je v mnogo čislanih nemških bukvah pod naslo-vam „Die Zigeuner in Europa und Asien“ (Cigani v Evropi in Azii) na svitlo dal.

Meni so bile te bukvice tako všeč, da se ne mo-rem zderžati, iz njih nekoliko radovednim bravcem po-vedati. Pravi jezik ciganov — piše učeni dr. Pott — je kaj mičen, lepoglasen in za petje kakor vstvarjen; je po svojim izvira in notranji sestavi pravi sin imenit-niga sanskritskega jezika, — ali osoda časov ga je spreminila v berača in tata; sila veliko je namreč svoje lepote zgubil po različni ptuji mešanci, tako da ni več prvemu pravimu podoben; bogat jezik nekdaj je se-daj reven na izvirnih besedah svojiga naroda, ki zgu-bljene nadomestuje s ptujimi, ktere krade, kakor pride, kmalo iz španjskiga, kmalo iz nemškiga, kmalo iz oger-skiga ali kakiga družiga jezika, ki ga govori tisto ljud-stvo, med kterim se cigani sedanjí čas klatijo“.

Tako pripoveduje dr. Pott.

Preden pa več od ciganskiga jezika po Pottovim spisu povém, bom nekoliko govoril od ciganskiga naroda.

Cigani so ostali to, kar so iz začetka perve ljudstva vse bile: kočovniki (Nomaden), dokler niso imele stanovitnih seliš, ampak se klatile od kraja do kraja. V Azii je njih prvotna domovina, od kodar so se raz-kropili po širocím svetu. Na iztoku Indus-a po poto-pisu Pottinger-ja še dandanašnji stanuje narod, ki se Čingani imenuje in ki je vsim Europejskim ciganam zlo podoben.

Cigan sam sebe rom imenuje ali pa v primeri k ljudstvam zahodnih deželá calo, kar po našim čern (zamorc) pomeni, ciganka se imenuje romni, cigansk jezik romany čib. Scer pa so cigani v mnogoverstnih deželah mnogoverstne iména dobili.

Cigani so razkropljeni po celi Evropi; gotovo jih je čez 700.000; nar več jih je na južnim Španjskim, kjer jih Gitanos kličejo. Na Angleškem, kjer so za nje posebni misionarji, jih spreobrniti h kristjanski véri, jih je okoli 18.000, ki imajo celó svojiga kralja. Izverstno jih je popisal slavni Walter Scott v svoji knjigi „Der Astrolog“. Na Nemškem in Franco-skim jih je manj, več pa jih je na Ogerskim, Er-deljskim in v Moldavi, kjer se jih šteje čez 200.000, še več pa v Besarabii, v Krimu, okoli Carigrada in v Turčii sploh. Ko so prvi cigani na Franco-sko prišli, so Francozi mislili, da so romarji iz oblju-bljene dežele, zato se je prijazno z njimi ravnalo in celó pisma jim je vlada dajala, jih varovati in braniti v njih potovanji. (Dalje sledi).

Potovanje po Laškim.

Spisal M. Verné.

13. pismo.

Dragi prijatelj!

Ko sim iz Pamfilieve pristave nazaj v mesto pri-šel, sim ogledal prelepo štirno, ki ji Pavlova voda pravijo „Fontana dell' acqua Pavlina“, zato ker je bila pod papežem Paulam V. iz lepiga marmorja sozidana, ki so ga iz podertín na nekdanjim Nervavim tergu „Fo-rum Nervæ“ izkopali. Pa ne misli, de je štirna ko druge, ali de voda tù izvira, — ta vodnjak je ko dereč potok z lepim slapam 35 milj dalječ iz Braciana napeljan.

Ne dalječ od tod verh Janikulskiga hriba — ravno na tistim prostoru, kjer je bil čez 600 let pred Kristu-sovim rojstvom kralj Ank-Marci v brambo mesta ta-bor sozidal, in kjer so, kakor pravijo, okoli 700 let pozneje pod cesarjem Neronam sv. Petra mučili in umorili — stoji zala, s krasnimi slikami in iz marmorja iztesanimi podobami okinčana cerkev tega aposteljna, ki se ji „San Pietro in Montorio“ pravi.

Unikraj Tibere sim še nekoliko cerkvá in družih krasnih poslopij ogledal, posebno pa Farnezino, ne scer veliko tode po Rafaelovih risih čudovito lepo slikano poslopje. Tudi so mi kazali lepo poslopje kne-zov Korsinskih (Corsini), kjer je sloveče bukvišče.

Ko sim bil to ogledal, sim šel na otok, ki mu zdaj otok sv. Jerneja pravijo, in ki so mu o starodavnih časih „Insula Tiberina“ in tudi „Likaonia“ djali. Ne-kdanji Rimljani so terdili, de nekdaj ni bilo tù otoka, ampak de se je še le naredil, potem ko so bili terdiga ošabneža, kralja Tarkvína, pregnali, in žito in druge rastljíne po njegovim polji pokosili in v reko zmetali; to je vse skup po vodi plavalo, dokler se ni tù zaje-zilo in ustavilo; in tako je malo po malim otok zrastel. — Pozneje ko je kuga ljudi v mestu hudo morila, so bili stari Rimljani tù, ravno kjer zdaj cerkev sv. Jer-neja stoji, Eskulapu, bogu zdravilstva, krasen tem-pelj sozidali, zato ker jim je bila Eskulapova zdravilna kača, po katero so bili zavolj kuge v Epidaur (mende blizo današnjiga Dobrovnika ali Raguze) poslali,

cih krajih našel, kjer po spominu ondašnjih stanovavcov ni reč nikdar sejana bila.

Nek zamorec in sužnik slavnega Korteza, ki je Meksiko zmagal, je bil prvi, ki je na Novim-Španjskim (okoli leta 1520) pšenico sejal, od ktere je med rajžem, ki ga je Kortezaova armada iz Španjskiga za svoj živež sabo prinesla, 3 zernja našel. Te tri zernja je vsejal in z njimi pšenico zaplodil.

V Frančiškanskim samostanu v Kvitu (Quito) sim vidil kot drago svetinjo tisti persteni lonec hranjen, v katerim je prva pšenica bila, ki jo je Frančiškan Fray Jodoco Riksi de Gante v Kvitu sejal. Riksi je bil iz Gante (Gent) na Flandernškim doma. Pervo zernje je bilo pred samostanam (kloštram), na mestu „plazuela de S. Francisco“ po tem vsejano, ko je bil gojzd, ki se je pod ognjeno goro Pichinha do samostana nekdanj razširil, posekan. Frančiškani so me prosili, naj bi jim razložil napis, ki je na loncu zapisan, ker so mislili, da kaj posebnega zastran pšenice zapopade, ki je bila v njem shranjena. Ali to ni bilo. Napis se je v staronemškem jeziku takole glasil: „Kdor pije iz mene, naj ne pozabi svojiga Boga“. Tudi za me je bil ta staronemški kozarc zlo imeniten. Naj bi se namesto imen tistih, kateri zemljo v kervavih bitvah pokončujejo, pač povsod raji imena tacih mož v vednim spominu hranile, ki so zemljo s prvimi sadovi obsejali ali obsadili, ki so pravi blagor ljudstvam vsim!

Ogled po svetu.

Cigani in njih jezik.

(Dalje.)

Cigani so rujaviga obličja, imajo kot oglje černe lasé, kot mleko bele zobé, so lepe postave; zato slové, zlasti po Španjskim, nekatere ciganke kot nar zaljši dekleta; moški niso tako lepi. Cigani nimajo stanovitnih seliš; kjer podnebje pripustí, se klatijo v celih trumah po pušavah in gojzdi; šotorov večidel nimajo, pozimi išejo zavetja v berlogih in jamah, ali pa si napravijo podzemeljske koče. Na Španjskim, pa tudi na Ogerskim in Erdeljskim, se najdejo tudi cigani, ki so kerčmarji, kovači, živinomazači, popravljajo ponve in kotle, delajo žeblice in drugo železnino, nekteri izdelujejo lesene žlice, vretena, korita, drugi se vdinjujejo za delavce na polji.

Za godbo so posebno pripravi, za to so na Ogerskim, posebno na plesiših, cigani zlo obrajtani. Ženske so, dokler so mlade, posebno na Španjskim, izverstne plesavke. Ko pa se postarajo, so vračarice, to je, prerokujejo ljudém iz ogledovanja žil na rokah, njih prihodnost.

Otroci so do 10. leta čisto nagi; odrašeni cigan ima le srajco in hlače, ciganka srajco in predpert ali kikljo, rudečo ali modro; scer so bosí in gologlavi. Cigani in ciganke, ki imajo stanovitno stanovanje, se radi lišpajo.

Njih hrana je zlo gnjusna. Vsako meso, tudi mërha jim je všeč; zato so cigani veseli, kadar krog njih kakošna živinska kuga razsaja, da vživajo meso zakopane merhe, scer sta jim, kakor vsim ljudstvam jutrovih dežel, čebulja in česinj nar ljubši. Konec pretekloga stoletja so jih na Ogerskim celò dolžili, da so ljudí klali in jedli. Žganje jim je nar ljubši pijača; tobak kaj radi puhajo. Mož in žena tako rada tobak žvečita in puhata, da vse dasta, kar imata, za pipo tobaka.

Svoje vére nimajo cigani. Med Turki so mahomedanske vére; na Španjskim, kakor na Erdeljskim se

ravnajo po kristianskih šegah, brez da bi jim pa za podučenje in zapopadek kristianske vére mar bilo. Na Erdeljskim in Ogerskim dajo svoje otroke večkrat kerstiti, da tako več kumšine (botrine) prejmejo.

Od redniga zakona ni pri njih ne duha ne sluha. Brez da bi mladi cigan po tem prašal: ali je deklè, s katero se oženiti hoče, njegova sestra ali scer v žlahti, se oženi z njo večidel v 14. ali 15. letu. Na Ogerskim se scer poročajo, pa poročà jih cigan namesto duhovnika. Noben cigan ne vzame druge za ženo kot pravo ciganko. Se je naveliča, jo spodí.

Od otročje izreje nimajo celò nobeniga zapopadka. Cigan ljubi svojiga otroka, kot živina mlade, za to jih nikdar ne kaznuje, in jih vadi postopati, krasti in goljufati.

Cigan nikdar s silo pohištév ne ropa, ampak zlo boječ in plašljiv krade le natiroma. Zavolj plašnjivosti jih na Španjskim ne jemljejo v vojaški stan; na Ogerskim in Erdeljskim jih scer jemljejo, tode cigan ni nikdar pogumen vojak. Scer so cigani prekanjeno in skozi in skozi malopridno ljudstvo.

Že v 16. stoletji so si vlade prizadevale, cigane iz Europe pregnati in jih spoditi v svojo domovino nazaj; pa ni bilo mogoče. V južne bolj gorke kraje so se kmalo spet vkradli. Ker jih je v austrijskim cesarstvu toliko, da imajo tako rekoč svoje vojvode, je že cesarica Maria Terezia si prizadevala, jih v poštene ljudí in deržavljane spreobrniti; v letu 1768 je dala ukaz, da si imajo stanovitne seliša izvoliti, se rokodlstev lotiti, gnjusne šege opustiti, otroke oblačiti in v šolo pošiljati; prepovedala jim je clò, da se ne smejo več cigani imenovati, ampak novi kmetje. Ker vse to ni nič pomagalo, so se jim po ukazu od leta 1773 jeli otroci s silo jemati in po kristiansko izrejevati. Pa tudi to oestro ravnanje je ravno tako malo zdalo, kakor milostne zapovedi Ruske vlade. Vunder so modri ukazi rajnciga cesarja Jožefa II. v letu 1782 nekoliko počlovečili ciganstvo na Ogerskim, Erdeljskim in v Banatu.

(Dalje sledí.)

Potovanje po Laškim.

Spisal M. Verné.

14. pismo.

Dragi prijatel!

V tem delu mesta, od kteriga Ti ravno govorim — nekdanj je bilo tod večidel Martovo polje „Campus Martius“ — je silno veliko lepih pohištév in krasnih poslopij rimske gospode in knezov, namreč Borgeških, Farneških, Doriaških, Ruspoljskih, Altierskih itd. (Palazzo Borghese, Farnese, Doria, Ruspoli, Alteri) in še mnogo družih; bil sim pa le v Borgeškem in Doriaškim, kjer so prelepi muzeji malarskih del nar slavnish umetnikov, — in pa v Ruspoljskim, kjer je krasna kavarnica, ki mi je veliko bolj dopadla, ko Pedrokova v Padovi, desiravno ta dalječ okrog sloví.

Prijatel, ne zameri! Vidim de Ti veliko pravim, pa le malo povém. Sim menil, de, kar vidim in čutim, Ti bodem tudi lahko povedal, pa ni taka. Ko bi bil to prej vedil, da potopisje je tak teška reč, bi ne bil kar nič pisal. Pa saj le za-te pišem, in kaj ne, de mi ne boš zameril, čeravno Ti veličanskiga Rima in njegovih lepot in spominkov nič kaj v lepim redu in po vrednosti ne popišem, — marsiktero reč pa, ki se tu vidi, tudi zamolčati moram. Cele debele bukve bi ne bile zadosti, ko bi se le na debelo vse popisati hotlo. Pa ker sim že začel, Ti hočem še kaj maliga povedati.

V srednjim delu mesta sim šel še enkrat, mende že tretjič, silno velik in lep terg, ki mu „Piazza Navona“ pravijo, ogledat. Tu je bil nekdanj Aleksandrovo kroglej (Circus Alexandri Severi), lepo

cega človeka. 15. Javna posilnost po ravnanju s kakim človekom kakor s sužnim. 16. Javna posilnost z odpeljanjem. 17. Javna posilnost z izsilovanjem. 18. Javna posilnost z nevarnim protenjem. 19. Kriva raba uredske oblasti. 20. Ponareja in prenareja javnih upnih listov. 21. Ponareja in prenareja (kovanega) dnarja. 22. Motjenje vere. 23. Posilna nečistost. 24. Oskrumba. 25. Druge hudodelstva nečistosti. 26. Umor. 27. Uboj. 28. Odgnanje telesnega ploda (sadú). 29. Izpoloženje (zanesenje) otroka. 30. Teške telesne poškodbe. 31. Dvoboj. 32. Zažig. 33. Tatvina. 34. Nezvestoba. 35. Razboj (rop). 36. Goljufija. 37. Dvojni zakon. 38. Obreko vanje. 39. Hudodelnikom dana podpomoč.

(Dalje sledí.)

Ogled po svetlu.

Cigani in njih jezik.

(Dalje in konec.)

Vsim jezikam, ki jih cigani po mnogoverstnih deželah govoré, čeravno so zlo zmešani z besedami ptujih jezikov, se vendar pozná, da so sinovi ene matere.

Korenína ciganskiga jezika téci v jeziku narodov severne sprednje Indie, in čeravno popačen in zaničevan, je vunder po rodu pravi čeravno mlajši sin imenitniga sanskrita, kterimu se je veliko ptujih besed v različnih deželah vrinilo.

Zgubili so cigani sila veliko besed, sosebnost taci, kterih rabiti v svojim revnim življenji v ptujih deželah niso prilike imeli. Cigan ni vidil na ptujim papige, slona, oroslana, risa itd., tedaj je zgubil tudi iména za te stvari; sladkor pa imenuje še po svojim gúlo, svilo pahr, grojzd drakh, vino mohl. Pa tudi za druge reči, ktere vsak dan vidijo, so zgubili cigani svoje perve indiške iména; tako, na priliko, ne véjo več po svojim tičev, rib in rastlin imenovati; iména za ne-ktere večí in manjši živali pa so vendar še ohranili, — uš imenujejo džú.

Cigani so znani tatje, in kakor krađejo radi blago in kar jim pod roko pride, so si nakradli tudi v svoj jezik ptujih besed in ga zavili po jeziku tiste dežele, po kateri se klatijo; zato je njih jezik na Španjskim drugačen od jezika, ki ga govoré na Ogerskim, in jezik Angleških ciganov drugačen od jezika na Francoskim itd. Kakor vsacimu jeziku, ki se po ptujim pogubuje, se je godilo tudi ciganskimu. Pervo je, da se začnejo ptuje besede mešati v domači jezik; potem se začnejo tudi besede tako staviti, kakor jih ptujic v svojim jeziku stavi, ker se ljudstvo navadi, v duhu ptujca misliti in govoriti; še dalje se pogubi jeziku lastno sklanjanje imén in pregibanje glagolov, ker narodski duh jezika vedno bolj pojéma, in to je narhuji znamnje, da se jezika konec bliža. Poslednjič se stare lastne besede ne razumejo več — in jezik naroda je konec storil! Ciganski jezik je povsod že na 1. in 2. stopnji razrušenja, na Španjskim je celó že na 3.

Teško je sedanjí ciganski jezik, ali kakor ga cigani imenujejo „romani čib“ natanjko popisati, ker izrekovanje ciganskih besed je tako različno, da ni lahko glasov ciganskiga z našimi pismenkami zaznamovati, sosebnost zato, ker njih jezik ni po pisanji vredjen in izobražen. Le skerbno se smé izrekovanje ciganskiga pisanja jezika po enakoličnosti indiških jezikov, s kterimi je v zlahti, poskušati.

Glas ciganskiga jezika je še zlo po indiško; glasnice se izgovarjajo tako čudno izvirno, da ptujic marsiktero celó težko izgovorí. Scer je, kakor smo že rekli, ciganski jezik lepoglasen.

Spól imén v ciganskim jeziku je le dvojni: moški in ženski; srednjiga (neutrum) nimajo več.

Scer pa dobro razločijo med imeni, ki pomenijo živo ali neživo stvar, in sklanjajo iména živih stvari tako, da je 4. sklon v edinobroji drugač kakor 1. sklon, — pri neživih stvaréh pa sta si 1. in 4. sklon enaka; na priliko pravi cigan: „me dava totte čirikles“ (jez ti dam ptíča), — „jez ti dam kotel“ — pa pravi: „me dava tottei kakevvi“.

Imena sklanjajo včasih s prilogam, ki razloči spól, pa prilog stavijo kakor se jim ravno zdí.

Kakor v več indiških jezicih tudi v ciganskim nimajo 2. sklona (rodívnik, genitiva), namesto njega sklanjajo imé s prilogam; zato cigan nikdar ne pravi „beseda boga“, ampak božja beseda. Sicer pa imajo dva 3. sklona (prisvojivnika) in ablativ, lokal in instrumental.

Priloge sklanjajo scer, pa silno neredno; drugo primerjajočo stopnjo (comparativ) imajo, tretje (superlativa) pa ne. Iz 1. stopnje napravijo drugo tako, da pristavijo — ter.

Mestiména (pronomina) so znamenite pri tem ljudstvu. Pri osebnih in prisvojinih so se ohranile starodavne lepe oblike; me (jez), man (mene), miro (moj), miri (moja). Ozeravne mestiména, ki so zlo potrebne v govoru omikanih ljudstev, so se pri ciganih zlo pogubile. Kazavnih mestímen in tú sém spadajočih narečij pa imajo veliko, ker ljudstvo, ki živi pod milim nebom in je v vedni dotiki s takimi rečmi, ki jih eden družimu kaže, da se jih prilastí, potrebuje vsaki hip taci besed; cigani zaznamvajo bližnjiši reči, ki jih očitniši vidijo, z visokoglasnimi, daljne pa s širokoglasnimi glasnicami, na priliko: adaj (tukaj), odoj (tam) itd.

Številne iména so v jeziku evropskih ciganov večidel gerške, ki se zlo razločijo od starih indiških.

Pregibavnih oblik je glagol ciganskiga jezika reven; nedoločivniga naklona (infinitiva) nimajo; mesto njega obračajo stavke drugači in rabijo vez te (da), na priliko: namest „jez sim si jésti vzél“ rekó: „jez sim si vzél, da jém“, po cigansko: „lijum man te hall“. Tudi prihodnjiga časa nimajo, namesto njega rabijo nazoči čas naznanivniga naklona. Scer pa imajo troje terpivnih deležij (participia passivi), kterim se tudi v razglasu očitno sliši, da izvirajo iz starih Sanskritskih oblík.

Kar predloge vtíče, jih ima ciganski jezik veliko, ker življenje tega ljudstva nanaša, da si razmere prostora natanjko naznanuje.

Tudi slovníška stava ciganskiga jezika je vsa spáčena in pokažena, kakor vse življenje ciganov.

V vsem tem si je gosp. Pott veliko prizadeval slediti po ostanjkih ciganskiga jezika, ne zato, da bi se morebiti soznanil z narečjem, ki ga tatinska derhal ciganov zdaj govori, ampak iz vsiga družiga namena, namreč da bi v tem jeziku pot in stopnje najdel, kako razpada in se pogubuje jezik, kterega tarejo ptuji jeziki, da poslednjič zadušén po ptujstvu, zgine iz sveta, in z jezikam mine tudi narod.

V tem obziru ima sled ciganskiga jezika veliko večí važnost, kakor marsikteri misli, kterimu ni zgodovina to, kar bi mu imela biti — učénica zdajnosti!

Polovanje po Laškim.

Spisal M. Verné.

20. pismo.

Dragi prijatelj!

V Rimu.

Drugo nedeljo, 4. dan maliga serpana, me je peljal naš Teržačen, vitez Prandi, ki je v teh krajih ko